

התקשורת ביהדות

מנחם הראתי

אברהם אבינו והתקשורת

אברהם אבינו העביר את המסרים שלו בצורה מסודרת (רמב"ם הלכות ע"ז א', ג') תחילה לבודדים אח"כ לעם ואח"כ בקול גדול לכל העולם, כעין תקשורת המונים, אבל לאחר שקרא לכולם בצורה המונית (כמסר אחיד לכולם) הסביר לכל אחד ואחד בצורה המתאימה לו.

התקשורת ההמונית באה לשם ענין ראשוני, כי היא לא שייכת לצורה יחידנית, ובסופו של דבר כולם הגיעו לדבר אחד "כבית אברהם".

אך מפעל זה הוא דבר שצריך להימשך, שהרי אברהם רק "שתל" ושתיל צריך לפתח, לכן העביר אברהם את התקשורת הזו ליצחק והוא העבירה ליעקב וכו' עד שניצרו הישיבות שקוראות ללמוד.

מתן תורה ותקשורת.

במעמד הר סיני תקשורת כמו זו של אברהם אינה מתקיימת בשלושה שלבים, אלא בשלב אחד- ה' השמיע את דבריו לעם ישראל כולו ביחד וכולם שמעו כאחד, ז"א כל אחד שמע את דברי הקב"ה כאילו פנה אליו בצורה אישית.

מעמד הר סיני היה מעמד תקשורת עולמי וכל העולם חש את אותו אירוע ולא רק עם ישראל, שהרי האומות היו בטוחות שהעולם הולך להחרב מפני שארוע זה היה מלווה באפקטים מרהיבים של ברקים, רעמים, אש, ערפל וקול שופר חזק, אבל כל האפקטים האלו לא השפיעו לטווח מידי, שהרי לאחר ארבעים יום בני ישראל עבדו את העגל ונשברו הלוחות ורק בפעם השניה, כשמשה ירד לבד בצורה צנועה, היא נשתמרה, ומכאן אנו לומדים שבעצם הפומביות נעוץ שורש הכשלון.

משה לפני שעם ישראל נכנס לארץ מזכיר משה דווקא את המאורע הגדול כי אולי לטווח רחוק דווקא האפקטים הם אלו שמשפיעים ומעצימים את חווית הנפש. מסתבר שיש צורך לפעול בשני מישורים - בצורה פומבית לציבור, ובצינעא ליחידים. בצורה פומבית ניתן להסביר את התורה רק בצורה פשטנית. כדי לעיין בה זה צריך להיות בצינעא.

ונשאלת השאלה מה עדיף: האם עדיף להתעמק בדבר, אבל אז מספר התלמידים יהיה מצומצם או עדיף שיהיו יותר תלמידים וצורת הלימוד תהיה פשטנית יותר, האם לימוד תורה בצורה פשטנית כעין תקשורת המונית לא יפחית את מעמדה של התורה? בימינו ישנם כבר כמה דרכים לפתרון, לדוגמא: העברת חומר תורני במחשב

ואפילו דרך האינטרנט שהיא הפצה לרבים, אבל כל אחד יכול ללמוד בצורה יחידה.
(יש"ע ימינו 50)

השימוש בתקשורת של ימינו לקיום מצוות .

מצוות קידוש החודש .

בזמן בית המקדש קידשו את החודשים ע"פ הראיה ונשלחו שליחים לגולה להודיע מתי ראש החודש חל וכל המועדות נסמכו על אותם שליחים.
היו מקומות שבשל המרחק הרב לא הספיקו השליחים להגיע לפני ט"ו בחודש ונצר מצב של "ספק יומא" ונקבע יו"ט שני של גלויות.
והנה בדורנו, דור האינטרנט והקומוניקציה, ניתן להעביר ידע במהירות הבזק מקצה אחד של העולם לקצהו השני, ולא צריכים לשלוח שליחים להודיע לכל אתר ואתר.

נשאלת השאלה האם השימוש באותה תקשורת יכול להשתלב במערך קידוש החודש כתחליף לשליחים או לפחות בתור תוספת?
ובקיצור: האם דרכי הקישור המודרניים יכולים להוות עדות בקידוש החודש?

עדות ע"י שליח בי"ד.

שנינו בר"ה (כ"ב ב'): "בהתחלה היו משיאין משואות, משקלקלו הכותים התקינו שיהיו השליחים יוצאין".
בהמשך הגמ' מוסבר שאותו שליח (לפי דעת רב כהנא) יכול להיות אדם פשוט, שלא מהימן דווקא, ואם בא סתם אדם ואומר שקידשו בית הדין את החודש מאמינים לו בגלל ש: "כל מילתא דעבידא לגלויי לא משקרי אינשי".
לכאורה מכאן ניתן לראות שאין כלל גדרי עדות באותם שליחי בי"ד, ואדם הנמצא באיזור רחוק ושמע שמועה על קידוש החודש יכול לקבוע את מועדיו ע"פ אותה שמועה.

אך הרמב"ם (בהלכות קידוש החודש ג' יד') פסק כך: "אין השלוחים צריכים להיות שנים אלא אפילו אחד נאמן. ולא שליח בלבד אלא אפי' תגר משאר העם שבא כדרכו ואמר אני שמעתי מפי בי"ד שקידשו את החודש ביום פלוני - נאמן, ומתקינים את המועדות על פיו. שדבר זה העשוי להגלות הוא ועד אחד כשר נאמן עליו".

מדברי הרמב"ם אנו לומדים שני דברים :

- (א) דוקא עד כשר נאמן להיות שליח לקידוש החודש.
- (ב) העד אומר ששמע את דבריו מפי בי"ד משמע ששמעה אינה מספיקה.
הריטב"א מסביר שהכוונה בדברי הגמ' "בא אחד מסוף העולם" היא לרבות עד מפי עד, אך גם מדבריו משמע שמדובר כאן בעדות דוקא ואין ענין להאמין לסתם שמועה, אבל אם העד אינו כשר לעדות, לגבי קידוש החודש הוא כשר. וכך סוברים גם רוב האחרונים.

האם המשואות מהוות עדות?

לכאורה לפי כל הנ"ל צריך לעיין היטב בענין השאת המשואות שהרי ניתן היה לומר שהשאת המשואות היא מעין שפת דיבור בסימנים מוסכמים כעין "איתות מורס" שיש בו אותיות ומילים האם ניתן להשוות דבר זה לעדות? אכן נראה לכאורה שבתקופת השאת המשואות לא נזקקו להלי' עדות, כי כשהדבר נעשה בפרסום כה רב, משואות בראש כל ההרים, הרי זאת ודאות ברורה ועדיפה מעדות, יתר על כן העדר משואה הריהי "מידע שלילי" מובהק שהחודש התעבר או שקידשו החודש בשבת.

שידורי קידוש החודש

לפי הנ"ל נראה להגיד שכאשר יבנה המקדש השלישי במהרה בימינו ונשוב בע"ה לקידוש החודש עפ"י הראיה יהיה ניתן לבשר לכל באי העולם על קידוש החודש או עיבורו ע"י טלוויזיה, רדיו, אינטרנט וכו' בפרסומא רבה. וכאמור אין צורך בגדרי עדות להודעה זו, וכל עיקרה הוא הפרסום האמין והבטוח. יתר מכך - יהיה ניתן לפתוח אתר מיוחד באינטרנט ובו זמני הקידוש המדויק ופרטים נוספים על קידוש החודש (כמו על כל דבר מבית המקדש). אם נרחיק לכת נוכל להסיק, שלא יהיה עוד מצב של "ספיקא דיומא" ביחס לתיקון המועדות, שהסיבה שבימינו עושים יו"ט שני היא מפני "הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם", וכאשר המקדש יבנה במהרה בימינו ויחזור הדבר לקדמותו לא יצטרכו לכך.

השימוש בתקשורת בימינו ללימוד תורה (הרב יעקב שפירא).

מבחינת תקשורת עלילתית (סרטים, תוכנות וכו').

*האם לימוד תורה יכול להתקשר בצורה טובה יותר בעזרת מימד הראיה? נראה כי במעמד הר סיני ניסה הקב"ה להרחיק מימד זה מפני שחשש שעם ישראל יצור תמונה אלוהית וינצור בתוכו את הקב"ה כבעל צורה חלילה, ויעבוד עבודה זרה. אך לעומת זאת ענין השמיעה, הוא מאד אינטגרלי ומרכזי במעמד הר סיני.

*הבדל זה נמצא גם בהקשר רחב יותר בתורה - לגבי ראייה אנו מוזהרים "ולא תתורו אחרי עיניכם" ואילו השמיעה היא פועל מרכזי בין האדם לבוראו, לדוגמא: "והיה אם שמע תשמעו". מסקנה מכל זאת: האוזן היא המקשרת, בעוד העין שייכת יותר בענין המצוות. הכתב העברי גם הוא לא מתאר בצורת הא' ב' את הנראה אלא הוא משמיע לאוזן את הנראה, וכאן נשאלת השאלה: האם ניתן להשתמש בתקשורת אלקטרונית

כאשר התורה באופן נמרץ מתנגדת לתמונה!! וביחוד שהתקשורת משתמשת בדבר לצד ההפוך.

את התשובה לדבר זה ניתן לשמוע דווקא במעמד הר סיני, לפני מעמד זה ביטוי הכתב היה בתמונה (צורת תרגום של תמונות לציורים) מעמד הר סיני חידש את זה שהעביר את הראיה להבנה ללא תמונה וזהו בעצם הדבר שצריך להוות בסיס לבונה הטלויזיה היהודית - כיצד ניתן להפוך את העין למכשיר קליטה ולא למטרה בפני עצמה, לדוגמה: סרט עלילתי המבוסס על פנימיות הנפש והתלבטויותיה.

הבעיות ההלכתיות בשימוש בתקשורת

ביחס בין הפרט לציבור ישנם שני כוחות מתנגדים והם:

(א) זכות הציבור לדעת.

(ב) צנעת הפרט וזכות האדם לפרטיות

ההלכה מתיחסת לנושא זה בצורה ברורה:

(א) אסור לפגוע בפרטיות האדם, ואפי' להציץ לרשותו הפרטית דרך חלון פתוח ("היזק ראייה").

(ב) אסור לגרום לאדם נזק ע"י אינפורמציה בין אם היא נכונה בין אם לא.

(ג) חייבים להציל אדם מנזק שעלול להגרם לו.

צנעת הפרט

בספר במדבר מברך בלעם את ישראל: מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל". מסביר התלמוד: "מה ראה בלעם? - ראה שאין פתחי אהליהם מכוונים זה לזה אמר ראויים הללו שתשרה עליהם שכינה". (ב"ב ס' ע"א).

האהלים טובים מפני שבניינם בדרך שבה לא ניתן להציץ מאהל לאהל. במשנה נאמר כי אדם יכול למנוע משכנו לפתוח פתח שממנו יהיה אפשר להסתכל לביתו: "לא יפתח אדם פתח כנגד פתח ... וחלון כנגד חלון" (ב"ב ג'). לשם מניעת הצצה זו יש לבנות מחיצה כנגד הפתח.

וכך אומר הרמב"ם (בהלכות שכנים י"א ה') - אדם שנתבקש משכנו לסגור את פתחו/חלונו הפונה לביתו שלו אפילו לאחר כמה שנים שפתח פתוח חייב לסגור אותו ואין לו חזקה על כך מפני שאין האדם מתרגל להיזק ראייה וגם לאחר שנים יכול אדם לומר שאינו יכול לשאת נזק זה.

כן הוגשה תביעה לרשב"א בעין מקרה זה (שו"ת רשב"א ד' ז')

"ראובן בנה דירת גג שממנה אפשר לראות את ביתה של רחל השכנה, ומדרך רה"ר לא ניתן לראות את ביתה. רחל תבעה אותו על היזק ראייה והיות וידע שיצטרך לסתום את החלונות, מכר את הדירה לגוי והשכיר אותה ממנו".

הרשב"א פסק שראובן ברגע שבנה את הדירה הושיב אריה על גבולה של רחל, ומזיק לה בהיזק הראייה.

אסור פרסום לשון הרע

בהלכה היהודית זכות הציבור לדעת מותנת בכך שאין הידיעה גורמת נזק או שאי ידיעתה תגרום נזק. בתלמוד מוגדר המותר לפרסום כך: "מנין לאומר דבר לחברו שהוא "בבל יאמר" עד שיאמר לו אמור, שנאמר 'וידבר ה' אליו מאוהל מועד לאמר' "(יומא ד').

כלל זה אומר שאסור לפרסם דברים א"כ ניתנה רשות מהדובר לדבר. השופט אגרנט פסק במשפט של "קול העם" נגד משרד הפנים: "העיקרון המדריך צריך להיות תמיד: האם עקב הפרסום נוצרה אפשרות של סכנה לשלום הציבור שהיא קרובה לודאי" במקרה כזה פסק השופט שהפרסום אסור, אבל בכל מקרה אחר הוא מותר.

ההלכה היהודית אומרת מותר לפרסם דבר רק אם הוא ימנע נזק, ואם לא, פרסומו אסור.

ההבדל הוא בנושאים נטרליים, שהתפיסה המודרנית תאשר את פירסומם וההלכה תאסרם.

ההגנה בפני הוצאת לשון הרע

הבדל נוסף שיש בין ההלכה לחוק בקשר ללשון הרע הוא שהחוק אוסר לשון הרע רק בדיעבד - דהיינו שניתן לפרסם דבר והנפגע יכול לתבוע פיצויים. ההלכה לעומת זאת אוסרת לפרסם לשון הרע, וכדי שיהיה מותר לפרסם צריך תנאים מסוימים.

החוק קובע שפרסום לשון הרע שהיה אמת, והיה בו עניין ציבורי ונעשה ב"תום לב" מותר.

בהלכה אין דבר כזה בתום-לב וגם המושג "עניין ציבורי" כמקובל היום אינו קיים בהלכה, הציבור לא צריך לדעת את עניני הפרט, א"כ פרסום דבר זה ימנע נזק. ההלכה מבחינה בין שני סוגי אינפורמציה שמוסרים על אדם:

א. דברי אמת סתמיים.

ב. דברים רעים שעשה האדם.

הרמב"ם (הלכות דעות ז) כותב על מי שאומר דברי אמת כך:

א. המרגל בחברו..... גורם להרוג נפשות בישראל וכו' וכו' אינפורמציה על מעשים רעים שעושה האדם אפילו שהיא נכונה נקראת לשון הרע, שאמנם האדם דובר אמת, אך דבריו נאמרים ללא צורך ולא מועילים לאף אחד.

ישנם שלושה סוגים של לשון הרע:

1. דיבור ישיר על מעשי האדם.

2. רמיזות

3. דברים הגורמים לשומעים לומר דברים רעים.

ב. וכך מגדיר הרמב"ם (הלכות דעות ז' בהמשך) דיבורים אלו:

יש עוון גדול מזה עד מאד ... והוא "לשון הרע" והוא הספר בגנות אע"פ שאומר את האמת ... על זה אומר הפס' "יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברות גדולות"

ג. יש דברים שהם "אבק לשון הרע", כיצד? ... שיאמר "שתקו מפלוני, איני רוצה להודיע מה אירע ומה היה, " כל המספר בטובת חברו בפני שונאיו הרי זה "אבק לשון הרע".

דוגמא מחיינו על פרסומים כאלו:
ח"כ שפירא ניסה למנוע את הוצאת הספר "גביר" לאור בטענה שהוא פוגע בשמו .
ביהמ"ש קבע שהספר יפורסם ורק אח"כ יוכל לתבוע את המחבר על הוצאת לשון
הרע.

חופש העיתונות מול צנעת הפרט.

בשנת 1988 התפרסמה כתבה על אדם שרצח בהיותו בן 16, אותו אדם
שלבנתיים שילם על מעשיו והשתקמנפגע עקב כך שזיהו אותו והוא הגיש תביעה
בגין הוצאת לשון הרע.

פסק הדין עוסק בהיבטים שונים של חופש העיתונות מול צנעת הפרט.

השופט צבי טל פסק כך: ישנם כמה ניגודי אינטרסים בחוק לשון הרע .

האחד הוא חופש הביטוי והשני הערך בשמו הטוב של האדם.

"חופש הביטוי" נתפס כ"זכות עילאית" של הדמוקרטיה שלנו , אלה שבצידו
קיים ערך חשוב לא פחות והוא "כבוד האדם", וכבר נאמר על כך "כל המלבין פני
חברו ברכים כאילו שפך דמים".

כדי לפרסם לשון הרע קבע החוק שני תנאים: א. אמת העובדות ב. קיום ענין

ציבורי לפרסום. בצורה שפורסמה כתבה זו , כאשר ניתן לזהות בה את זהותו של

התובע אין ענין ציבורי, אמנם העיתונות והתקשורת בכלל משמשים כ"שומרי

הדמוקרטיה", אך בית המשפט מופקד לעשות "משמרת למשמרתם".

כשם שהתקשורת יכולה להיות כלי קודש היא יכולה להיות כלי משחית ולפגוע

ללא רחם, והלבנת אדם ברכים ואפילו אם מדובר בפניו של אדם ששפך דם נחשבת

כ"שפיכות דמים".

ובענין הקנס הוסיף השופט שאין הפיצויים ניגוד לחופש העיתונות, אלא אם

העיתונות נוקטת באמצעים שאינם קבילים עם החוק צריך למנוע זאת והפיצויים

זאת, הדרך הטובה ביותר.

מניעת נזק

יש ענין של פרסום דברים אם זה ימנע נזק, ולכך ישנם כמה תנאים ("החפץ חיים"):

1. שיהיה מקור ראשון.

2. לברר שאותו אדם אכן לא נהג כהלכה (הנסיבות, הגורמים וכו')

3. הוכחת החוטא.

4. הדברים צריכים להיות מדויקים כשאומרים אותם.

5. כוונת המדבר צריכה להיות רק לתועלת.

6. אין דרך אחרת להשגת המטרה.

7. שלא יגרום נזק יותר גדול למדובר.

לעומת זאת נאמר בפתחי תשובה על או"ח סימן קנ"א שמריבוי התעסקות בלשון הרע, אנשים נוהרים יתר על המידה כשרואים אדם העושה נזק, ולא מדברים על כך, ונוצר מצב שאדם עובר על "לא תעמוד על דם רע"ך" ובמקרים כאלו חובה לספר.

בירור המציאות הקיימת.

התקשורת בחברה המודרנית היא בעלת בעיה מבנית, היות ועקרון חופש המידע לא מאפשר אפשרות פיקוח על מי יהיה עיתונאי ומי לא, שהרי דבר כזה ימנע מאנשים להיות עיתונאים, והרי הוא מונע מאנשים לבטא את דעותיהם וזה נוגד את חופש הביטוי.

חופש זה גורם שניתן לפרסם דברים הפוגעים באנשים ורק אח"כ ניתן לתבוע את המפרסם ואפילו אז הפיצוי אינו מונע את הנזק. תפקיד העיתונאי הוא לייצג את "חובת הציבור לדעת" ואותו עיתונאי בעל מחויבות כזו שיש לו לפעמים נטייה אישית או כלכלית - מעוות את הדיווח ו"חופש הציבור לדעת" נהפך ל"חובת הציבור לדעת את המתאים לעיתונאות". הגישה ההלכתית דורשת סיבה חוקית לפרסום דבר, ולא תולה את הדבר בנטייתו של אותו עיתונאי. דבר ניתן לפרסום רק אם אין דרך אחרת, שאם הדבר לא יפורסם יוצר נזק.

ההגנה על הפרט ידועה כמדד לקידמה של מערכת החוקים. לפי קנה מידה זה, תחום צנעת הפרט בהלכה היהודית - מתקדם הרבה מעבר לחוק במדינת ישראל.

סיכום

התקשורת כפי שהיא מצויה בימינו, היא מכילה בתוכה "מיאוס". היא יכולה להיות מוצגת כ"דבר מאוס", אך ניתן להשתמש בה גם כאמצעי לחיזוק החינוך לאהבת התורה באנשים, ואולי הוא אפילו תוכל לשמש כאמצעי לעזרה בקיום מצוות (כמו קידוש החודש, מצוות הקהל וכו') ולמעשה ניתן לראות את השימוש בתקשורת בימינו כדרך העברת התורה לציבור, ע"י ערוצי הקודש, עיתונות דתית, אך תמיד ניתן וצריך להשתפר ולנצל את התקשורת לכל מה שאפשר.

